

УДК 330.322:631

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ

ПЕТРЕНКО Вікторія Сергіївна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, фінансів і підприємництва
Херсонського державного університету
e-mail: petrenkovika1986@gmail.com

КАРНАУШЕНКО Алла Сергіївна,

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки і фінансів
Херсонського державного аграрного університету
e-mail: allakarnaushenko88@gmail.com

Анотація. Проаналізовано наявні підходи до розроблення стратегії розвитку аграрних підприємств з іноземними інвестиціями. Відображено класифікацію та систематизацію інвестиційних стратегій, їх спрямованість та галузева діяльність, що дозволяє їм досягати й використовувати ефект синергізму.

Розглянуто переваги і недоліки інвестування аграрних підприємств в Україні за допомогою SWOT-аналізу.

Ключові слова: стратегії розвитку, галузеві стратегії, стратегії зростання, аграрні підприємства з іноземними інвестиціями.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки свідчить про те, що прямі іноземні інвестиції виступають одним із чинників сталого, якісного та збалансованого економічного розвитку, а також підвищення міжнародної конкурентоспроможності для більшості держав. Україна як країна, націлена на структурні зміни в економіці, зростання загальнонаціонального доходу, інтеграцію в загальносвітовий економічний простір, значною мірою зацікавлена в активному надходженні прямих іноземних інвестицій.

Створення підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері країни сприяє: розвитку аграрних підприємств; підвищенню якості людського капіталу; створенню нових робочих місць; залученню передових технологій і стимулюванню їх поширення в суміжні галузі. Тому в даний час спостерігається посилення конкуренції щодо залучення іноземних інвестицій, що, у свою чергу, ставить перед національним урядом виклики, пов'язані з розробленням і проведен-

Аннотация. Проанализированы существующие подходы к разработке стратегии развития аграрных предприятий с иностранными инвестициями. Отражены классификация и систематизация инвестиционных стратегий, их направленность и отраслевая деятельность, что позволяет им достигать и использовать эффект синергизма.

Рассмотрены преимущества и недостатки инвестирования аграрных предприятий в Украине с помощью SWOT-анализа.

Ключевые слова: стратегии развития, отраслевые стратегии, стратегии роста, аграрные предприятия с иностранными инвестициями.

ням комплексних заходів економічної та аграрної політики, спрямованих на підвищення привабливості країни для прямих іноземних інвестицій у вітчизняні аграрні підприємства.

Водночас, попри наявність великої кількості розроблених стратегій залучення іноземних інвестицій в аграрні підприємства України, які вже реалізуються протягом тривалого періоду, вони не надають очікуваного впливу на аграрну сферу країни. У зв'язку з цим актуальними є дослідження, спрямовані на виявлення проблем стратегій залучення іноземних інвестицій та визначення шляхів їх активізації в аграрну сферу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегій залучення інвестицій в аграрну сферу та подальшим розвитком аграрних підприємств з іноземними інвестиціями досліджено у працях відомих учених-економістів, зокрема Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяки, В. Плаксієнка, Н. Танклевської, Р. Тринька, В. Худавердієвої, Л. Чернишової та інших. Разом із тим,

незважаючи на величину і значимість наукових досліджень, присвячених цій проблемі, окремі питання стратегії залучення іноземних інвестицій у сільськогосподарські підприємства залишаються недостатньо вивченими й потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження стратегій залучення та розвитку аграрних підприємств з іноземними інвестиціями.

Виклад основного матеріалу. Розвитком методологічних засад здійснених розрахунків кількісних показників та моделювання інвестиційної діяльності спільних аграрних підприємств й оцінки її впливу на процеси інвестиційного забезпечення і зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції служить визначення методологічних засад формування їхніх подальших інвестиційних стратегій, у т. ч. на прикладі великих агрохолдингів, які взаємодіють з місцевими сільськогосподарськими виробниками в Україні.

Політика залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу полягає у стимулюванні надходження іноземного капіталу не лише на макrorівні, а й на рівні власне аграрних підприємств. Оптимізація інвестиційної діяльності повинна проходити на всіх ієрархічних рівнях управління. Вона має бути націлена не тільки на взаємовигідне співробітництво й інтереси у межах підприємств з іноземним капіталом, а й на сприяння соціально-економічному розвитку сільських територій свого розміщення.

Іноземний капітал може стимулювати в аграрній сфері досягнення науково-технічного прогресу й управлінського досвіду, тим самим підвищувати рівень розвитку і престиж роботи у спільних аграрних підприємствах. Прямі інвестиції забезпечують підвищення продуктивності праці, ресурсів і технічного рівня вітчизняних

аграрних підприємств. Розміщуючи свій капітал в Україні, іноземні учасники спільних підприємств приносять зі собою нові технології, нові способи організації виробництва і прямий вихід на європейський та світовий аграрний ринок. Досвід організації виробництва, маркетингового процесу створюють умови для підвищення якості та конкурентоспроможності продовольчої продукції, виробленої в Україні [1, с. 265].

Ефект спільного підприємництва також може бути вигідним і для сільських територій. Оскільки їхня стабільність забезпечується управлінням, у тому числі й західними фахівцями та менеджерами, які впроваджують уже виправдані методи організації виробничого процесу. При цьому оптимізується процес адаптації вироблюваних продуктів і послуг до сегментів споживачів. В умовах освоєння нових аграрних ринків провідне значення має саме гнучкість реагування на специфіку конкретного аграрного ринку і можливість оперативного ухвалення управлінських рішень.

Однак процес інвестиційної діяльності підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері країни в умовах лібералізації може мати й низку негативних наслідків: поглинання найбільш перспективних підприємств іноземними корпораціями, загострення конкуренції на місцевому аграрному ринку не на користь вітчизняних сільськогосподарських виробників, несприятливий вплив на екологічну ситуацію, використання і відтворення природних агро-ресурсів та ін. Вивчення опублікованих звітів найбільших аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, наукової літератури, а також результатів досліджень, проведених ЮНКТАД, дозволило розробити критерії класифікації та систематизувати їхні інвестиційні стратегії, що представлені в *табл. 1*.

Таблиця 1

Типологія інвестиційних стратегій аграрних підприємств з іноземними інвестиціями

Ознака	Види стратегій
За ступенем концентрації виробництва	Глобальні
	Національні
За типом аграрного ринку	Стратегії на великих ринках, що розвиваються
	Стратегії на ринках країн, що розвиваються
	Стратегії на розвинених ринках
Відповідно до темпів зростання	Стратегія інвестиційної підтримки прискореного зростання підприємства
	Стратегія інвестиційного забезпечення стійкого зростання підприємств
	Антикризова інвестиційна стратегія
За галузевою спрямованістю	Стратегія галузевої концентрації
	Стратегія галузевої диверсифікації в рамках суміжних галузей
	Стратегія галузевої диверсифікації в рамках непов'язаних галузей

Закінчення табл. 1

Ознака	Види стратегій
За способом ринкової поведінки	Наступальна інвестиційна стратегія
	Захисна інвестиційна стратегія
	Конкурентна інвестиційна стратегія
	Портфельна стратегія

У структурі інвестиційних стратегій аграрних підприємств з іноземними інвестиціями можна виділити два основні аспекти: глобальний і національний. В умовах глобалізації аграрної економіки об'єктами докладання капіталу таких підприємств стають національні економіки не тільки розвинених країн, а й країн з перехідною економікою та третього світу.

Тому найважливішим елементом розроблення інвестиційних стратегій є їх пристосування або адаптація до умов ринків, що розвиваються. Більшість аграрних підприємств з іноземними інвестиціями пристосовують свою інвестиційну й виробничу діяльність до регіональних і національних особливостей [1, с. 265].

Це підтверджується дослідженнями американських учених, які показали, що 2017 року із двадцяти найбільших за величиною індексів транснаціоналізації спільних підприємств всього лише три були глобальними [2, с. 96]. Тобто вони використовували ідентичну інвестиційну стратегію на всіх ринках, інші дотримувалися національних стратегій. Стратегії проникнення на аграрний ринок значною мірою залежать від розмірів і мотивацій спільного підприємництва. Найбільші з них здійснюють інвестування відразу набагато рішучіше від середніх, що вважають за краще тривалий час вивчати ринок, зважувати ризики, перш ніж здійснювати будь-які інвестиції у виробництво. Однак із зростанням конкуренції багато з них зіштовхуються з поступовим зниженням обсягів початкових прибутків.

Стратегія великих (глобальних) агрокорпорацій при проникненні на вітчизняний аграрний ринок змінювалася від простої торгівлі (експорт-імпорт) до прямих інвестицій, які передбачали: а) використання іноземних філій; б) інвестування з нуля; в) захоплення і поглинання; г) створення спільних підприємств. Протягом останніх років вказані форми, а також створення великих багатопрофільних або спеціалізованих агрохолдингів, меншою мірою стратегічних альянсів, залишалися їхніми головними інвестиційними стратегіями. Це пов'язано з тим, що в умовах насиченого аграрного ринку будувати нові спільні підприємства з нуля не вигідно. Адже є значні ризики, що додаткова продукція

на освоєних аграрних ринках може не знайти збуту.

У цих умовах конкурентних переваг можливо досягти не за рахунок створення додаткових структур, а за рахунок перегрупування або реструктуризації діючих. У розвинутих країнах злиття і поглинання, зазвичай, перебувають під контролем антимонопольного законодавства, тому що вони можуть пригнічувати місцевий ринок. У країнах з перехідною економікою, поряд з організацією філій, підприємства з іноземними інвестиціями залучають і місцевих партнерів, що дозволяє їм подолати мовний бар'єр і зрозуміти правила неформального контролю над місцевими ринками.

Стратегії глобальних агроформувань на великих ринках, що зростають, здебільшого, засновані на створенні філій. Це пов'язано з тим, що початковий період залучення прямих іноземних інвестицій є найбільш ризикованим для їхніх власників. Такі ризики здатний подолати великий капітал, оскільки він має у своєму розпорядженні великі ресурси для забезпечення фінансово-економічної стійкості. Середні іноземні агроформування почали проникати на великі зростаючі ринки порівняно недавно, що пов'язано з їхньою недостатньою фінансово-економічною стійкістю.

Вони розпочали з Китаю, що має найбільш передову систему залучення прямих іноземних інвестицій. Так, країна 2014 року зайняла 1-ше місце, а 2015-го 3-тє місце у світі за показником надходження прямих іноземних інвестицій) [3, с. 108]. Вивчення інвестиційних стратегій спільних підприємств в інших країнах показує, що країна-реципієнт повинна орієнтуватися на все більше залучення середніх і малих, а не виключно глобальних іноземних інвестицій. Їх дії мають менш виражений монополістичний характер у порівнянні з великими агрокорпораціями.

Інший тип стратегій – стратегії зростання – забезпечують підтримку базової стратегії спільних підприємств і реалізацію основних інвестиційних цілей. Стратегія інвестиційної підтримки прискореного зростання передбачає зростання обсягів реальних інвестицій. Стратегія інвестиційного забезпечення стійкого зростання заснована на забезпеченні збалансованості портфелів

реальних і фінансових інвестицій. При здійсненні антикризової інвестиційної стратегії пріоритетним напрямом стає формування достатнього обсягу іноземних інвестицій у цілому.

При цьому галузева спрямованість інвестицій є предметом постійного моніторингу менеджерів аграрних підприємств з іноземним капіталом. Діяльність у рамках декількох галузей дозволяє їм досягати й використовувати ефект синергізму. Для досягнення такого ефекту в процесі диверсифікації галузевої діяльності доцільно обрати три стратегії.

1. Галузевої концентрації, яка передбачає освоєння виробництва у рамках однієї галузі. При цьому виникає високий рівень ризику. Здебільшого, ця стратегія застосовується на перших трьох стадіях життєвого циклу спільного аграрного підприємства. Її основною перевагою є можливість досягнення високої якості продукції, але при цьому існує загроза перенасичення ринку.

2. Стратегія галузевої диверсифікації в рамках суміжних галузей має високий рівень гнучкості і передбачає мінімізацію ризиків. СП отримує можливість диверсифікації продуктового портфеля і формує стратегічні зони господарювання. Для забезпечення цієї стратегії потрібне підвищення ефективності маркетингової, виробничої і збутової діяльності на основі всебічного моніторингу аграрного ринку та його динаміки.

3. Стратегію галузевої диверсифікації в рамках нез'язаних галузей обирають, коли традиційні галузі стримують темпи перспективного розвитку. Ця стратегія забезпечує нові можливості розвитку. Відбувається формування «стратегічних центрів господарювання», які наділені самостійністю у формуванні інвестиційної політики, що забезпечує зниження рівня інвестиційних ризиків.

За типом ринкової поведінки виділяють наступальну, захисну, конкурентну і портфельну інвестиційні стратегії. Наступальна інвестиційна стратегія передбачає використання конкурентних переваг місцевих товаровиробників як критерію пошуку об'єктів інвестування. При захисній інвестиційній стратегії пошук об'єктів інвестування спрямований на усунення недоліків окремих галузевих виробництв. Конкурентна інвестиційна стратегія спрямована на забезпечення максимізації інвестиційного прибутку в рамках окремої галузі. Портфельна інвестиційна стратегія дозволяє максимізувати інвестиційний прибуток за одночасного зниження рівня інвестиційного ризику за рахунок правильного поєднання підрозділів міжгалузевої спрямованості.

Одночасно при формуванні програми залучення іноземних інвестицій також необхідно враховувати й національні вподобання у стратегіях спільних аграрних підприємств. Наприклад, більшість англійських і голландських інвесторів вважають за краще поглинання. Німецькі, італійські та японські інвестори обирають, в основному, продаж ліцензій, створення спільних підприємств та інвестування з нуля [4, с. 69]. В останнє десятиріччя інвестори із США схильні здійснювати стратегію глибокої інтеграції, яка передбачає створення цілісних інтегрованих мереж виробництва і збуту.

Запропонована класифікація інвестиційних стратегій спільних підприємств агросфери включає критерії, що визначають характер їхньої ринкової поведінки. Відомості про інвестиційні стратегії іноземних інвесторів можуть бути використані при формуванні програм залучення іноземних інвестицій на всіх ієрархічних рівнях. На макроекономічному – для створення сприятливих умов діяльності інвесторів, які можуть забезпечити розвиток підприємствам-реципієнтам, а на мікроекономічному – з метою вибору необхідного типу іноземного інвестора. На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва існує об'єктивна необхідність у вдосконаленні систем регулювання прямих іноземних інвестицій і виявленні стимулювальних заходів.

Більш швидкому зростанню іноземних інвестицій перешкоджає низка проблем загальноєкономічного і галузевого характеру, таких як: недоліки нормативно-правової бази на національному і регіональному рівнях, що зумовлює неоднозначність трактування і відсильний характер окремих норм чинних законів, а також можливість дискримінаційних змін після того, як були здійснені інвестиції. Необхідно вказати на відсутність ефективного корпоративного управління, рідкісне використання сучасних методів управління (системного, контролінгу та ін.). Це завдає значної шкоди сільськогосподарським підприємствам і зумовлює брак коштів для оплати праці і фінансування пріоритетних проєктів [5, с. 87].

Також виявляється недостатня розробленість інвестиційної політики держави і системи стимулювання приватних інвестицій в аграрній сфері; недосконалість механізму реалізації заставних форм для іноземних інвесторів. При цьому відзначено позитивне ставлення країн-донорів і міжнародних фінансових організацій до стимулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері; сприятливі можливості накопи-

чення значних обсягів фінансових ресурсів завдяки наявності приватного сектору; наявність досвіду, набутого вітчизняними інвесторами, банками, страховими компаніями, інвестиційними й гарантійними фондами.

Однак стабілізація макроекономічних умов, перетворення правового поля у сфері прямих іноземних інвестицій і зовнішньоторговельної діяльності, а також деяке поліпшення інвестиційної привабливості аграрної сфери, саме через аграрні підприємства з іноземним капіталом. Більше того, міжнародна інвестиційна діяльність розвиватиметься хаотично, якщо не сформується ефективна система регулювання прямих іноземних інвестицій на засадах спільної аграрної політики. Перевага у виборі об'єктів інвестицій (галузей, підприємств, земель і т. д.), як і раніше, залишиться за іноземним інвестором, в інтересах якого проникнути в найбільш рентабельні галузі аграрної сфери [6, с. 204].

До того ж прямі іноземні інвестиції повинні розглядатись як один з чинників стійкого розвитку вітчизняних агроформувань, а не як спосіб

позбавлення від кризових явищ. Здебільшого, імпорт прямих іноземних інвестицій відбувається тоді, коли намічаються позитивні кроки економічного зростання. Тому прямі іноземні інвестиції зазвичай здійснюються із запізненням щодо очікуваного поживлення економіки. Отже, для виходу із стагнації підприємств аграрної сфери необхідно використовувати національні механізми, ефективність яких можна посилити за допомогою прямих іноземних інвестицій.

Таким чином, можна визначити головну довгострокову мету розроблення стратегії залучення прямих іноземних інвестицій у створенні спільних аграрних підприємств – збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій, що сприяють досягненню збалансованого зростання галузей аграрної сфери. Ефективна стратегія повинна застосовуватися на основі чіткого розуміння господарського середовища, в якому ця стратегія буде здійснюватися. Визначення кількісних і якісних характеристик цього середовища дозволяє здійснити більш реальну і ефективну програму дій [7, с. 108].

Таблиця 2

SWOT-аналіз створення аграрних підприємств з іноземними інвестиціями в Україні

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • Демократична політична система, функціонування ринкового механізму господарювання. • Сприятлива аграрна політика щодо іноземних інвесторів. • Дешеві кваліфіковані трудові й управлінські ресурси, розвинена науково-дослідна база. • Сприятливе становище між західними і східними аграрними ринками, наявність значних земельних ресурсів. • Розвинена торговельна мережа. • Розвинені супутні виробництва і наявність місцевих постачальників, великий ринок збуту, можливості експорту в країни ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> • Деформація галузевої структури сільського господарства. • Недостатня орієнтація вітчизняних товаровиробників на підвищення конкурентоспроможності продукції. • Недостатній рівень ділової етики в аграрних підприємствах • Тіньове управління аграрних підприємств та ринків, корупція. • Слабке використання стратегій маркетингу та логістики. • Недостатнє використання нових технологій, сильна конкуренція з боку імпортерів.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Екологічні – можливість виробництва й експорту екологічно чистої й органічної продовольчої продукції. • Членство в СОТ, процеси європейської інтеграції є стимулом до розширення експорту. • Зміщення від зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією до прямих іноземних інвестицій. • Довірчі переваги національних споживачів у ставленні до вітчизняних продуктів харчування допоможуть зміцнитися іноземним інвесторам на аграрному ринку. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження рентабельності аграрного виробництва. • Конкуренція з боку інших аграрних ринків, що розвиваються; позиція сили з боку іноземних спільних підприємств. • Внутрішній опір змінам на підприємствах сільського господарства; деградація сільських територій. • Зниження світових цін на продовольство і сільськогосподарську сировину, зростання цін на енергоресурси.

Особливістю стратегії залучення прямих іноземних інвестицій в аграрну сферу є можливість використання інтересів іноземних інвесторів для вирішення національних проблем. Для цього необхідна тісна взаємодія державних владних

структур, сільських громад і приватного сектора. Отже, стратегія залучення прямих іноземних інвестицій повинна охоплювати всі ієрархічні рівні управління і спиратися на загальноприйняті принципи стратегічного розвитку: постійний

моніторинг внутрішнього потенціалу і зовнішнього оточення, формування досяжних цілей, отримання відчутних результатів, встановлення реальних часових рамок, складання багатокрокових стратегічних планів та їх реалізація [8, с. 62].

З *табл. 2* видно, що діяльність аграрних підприємств з іноземними інвестиціями на території України мають низку переваг і можливостей для іноземних інвесторів, головними з яких є: політична й економічна стабільність, що встановилася в країні в цілому; лібералізація зовнішньої торгівлі, великий ринок збуту продукції; розвиток ринкових відносин в аграрній сфері; можливість орендувати або використовувати земельні площі значних розмірів. Важливим фактором є наявність дешевої кваліфікованої робочої сили й інноваційно орієнтованого менеджменту, налагоджених збутових або маркетингових каналів реалізації сировини й готової продукції.

Такий фактор, як можливість виробництва екологічно чистої продукції, можна використовувати для залучення інвесторів у ці сфери з метою виробництва такої продукції на території України та її реалізації як усередині країни, так і за кордоном. Сформовані переваги споживачів, лояльні до вітчизняним продуктам харчування, підвищують попит на продукцію іноземних компаній, що виробляють її в на території України [9, с. 60].

Звичайно ж, в аграрній сфері України існує чимало труднощів і проблем, які визначають його слабкі сторони та відлякують інвесторів, і не тільки іноземних. До їх числа можна віднести деформацію галузевої структури аграрної

сфери, диспаритет цін, слабку організацію маркетингу на аграрних підприємствах, високий рівень заборгованості сільгоспвиробників, низьку рентабельність окремих галузей аграрного виробництва, старіння технологічного устаткування, сильну конкуренцію з боку імпорту. Всі ці фактори гальмують загальний розвиток аграрних підприємств і, як наслідок, знижують їхню інвестиційну привабливість у цілому [10, с. 117].

Такі негативні сторони вітчизняного аграрного виробництва, як слабка орієнтація товаровиробників на підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, низький рівень корпоративного управління та ділової етики в аграрній сфері, «непрозорість» управління на підприємствах, корупція всіх гілок влади, перешкоджають співпраці з іноземними інвесторами і партнерами. Фактори, розглянуті у графі «загрози», умовно можна розділити на дві групи. Перша група загроз – ризики появи тенденції до посилення слабких сторін підприємств агросфери. Друга група – ризики виникнення явища, яке розцінюється як позиція сили з боку іноземних інвесторів або спільних підприємств, які витісняють вітчизняних товаровиробників з аграрного ринку.

Висновок. Отже, процес іноземного інвестування аграрного виробництва не повинен відбуватися спонтанно. Він вимагає чітко сформованої стратегії залучення прямих іноземних інвестицій, що включає різноманітні методи управління (нормативно-адміністративні, економічні, соціальні, психологічні). З визначенням цілей залучення іноземних інвестицій необхідно здійснити вибір прийняттого (відповідного) типу інвестиційної стратегії.

Список використаних джерел

1. Линда А. С. Проблеми та перспективи іноземного інвестування аграрного сектору економіки Миколаївської області / Линда А. С. // Таврійський науковий вісник : збірник наукових праць ХДАУ. – Херсон: Айлант, 2008. – Вип. 58. – С. 263–266.
2. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
3. Тринько Р. І. Діагностика інвестиційних процесів в аграрній сфері: теорія, методика, практика : монографія / Р. І. Тринько, Н. І. Біляк. – Львів, 2006. – 230 с.
4. Худавердієва В. А. Стратегія залучення іноземних інвестицій у економіку України / В. А. Худавердієва // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 62–71.
5. Чернишова Л. О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні / Л. О. Чернишова, В. В. Сазанова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 87–90.
6. Плаксієнко В. Я. Формування інвестиційного клімату в підприємствах аграрного сектору України / В. Я. Плаксієнко // Вісник Полтавської держ. аграрної академії. – 2011. – Вип. 2. – Т. 2. – С. 202–206. – (Серія : Економічні науки).
7. Танклевська Н. С. Фінансова політика розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика. : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Н. С. Танклевська. – Київ, 2010.

8. Юрчик І. Б. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми і перспективи / І. Б. Юрчик, А. А. Маценко // Молодий вчений. – 2016. – № 5 (32). – С. 204–207.
9. Жарун О. В. Фактори активізації інвестиційного клімату в АПК / О. В. Жарун // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. – Умань : УДАУ, 2008. – С. 59–61.
10. Глуха Г. Я. Прямі іноземні інвестиції у контексті економічного зростання / Г. Я. Глуха // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 113–121.